

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE KAPITAŁU LUDZKIEGO W POLSCE W LATACH 1999–2010

ŚLĄSKI
PRZEGLĄD
STATYSTYCZNY
Nr 9 (15)

Agnieszka Tarnowska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ISSN 1644-6739

Streszczenie: Kapitał ludzki to w Polsce pojęcie stosunkowo młode i choć jest ono obecnie powszechnie używane, niejednokrotnie budzi kontrowersje. Charakteryzują go głównie elementy jakościowe, stąd jego zasób i potencjał trudno w pełni opisać w czasie i przestrzeni. Artykuł jest tego próbą. Na podstawie dostępnych danych statystycznych przeanalizowano w nim zmiany cech mierzalnych kapitału ludzkiego i porównano je we wszystkich nowo utworzonych województwach.

Słowa kluczowe: kapitał ludzki, demografia, stan zdrowia, wykształcenie, udział w kulturze, aktywność ekonomiczna.

1. Wstęp

Pojęcie „kapitał ludzki” ma w literaturze wiele interpretacji. Jedne traktują je jako zasób zdrowia, wiedzy, sił witalnych zawartych w społeczeństwie. W naukach ekonomicznych jest postrzegane jako zespół cech demograficznych (takich jak wiek, stan zdrowia) i umiejętności pojedynczych osób (wykształconych w czasie nauki i pracy zawodowej) (m.in. [Giza-Poleszczuk, Marody, Rychard 2000, s. 27–28; Kotowska (red.) 2009, s. 50–51]).

Każdy z nas gromadzi własny kapitał ludzki i wnosi go do społeczeństwa. Widać zatem, że może on być rozpatrywany w wąskim i szerokim ujęciu. W pierwszym przypadku jest następstwem inwestycji człowieka w osobisty rozwój intelektualny, duchowy, fizyczny. W szerszym ujęciu kapitał ludzki wzrasta także dzięki pozostałym inwestycjom zewnętrznym – w ochronę zdrowia, kulturę, ochronę środowiska. Rozważania te najlepiej łączy definicja „kapitału ludzkiego”, którą posługują się twórcy Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013. Zgodnie z nią pod tym pojęciem należy

rozumieć zasób wiedzy, umiejętności oraz potencjału zawartego w każdym człowieku i w społeczeństwie jako całości, określający zdolności do pracy, adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości kreacji nowych rozwiązań [<http://www.efs.gov.pl>].

Duża gama interpretacji pojęcia „kapitał ludzki” sprawia, że jest on ujmowany dwojako: z jednej strony jako nakład, tj. czynnik produkcji, z drugiej – jako efekt procesów rozwoju. Tym samym do jego pomiaru stosuje się metody kosztowe albo dochodowe [Pakulska 2005, s. 115]. Jest to zadanie o tyle utrudnione, że wartość kapitału ludzkiego określają trzy elementy jakościowe [Bartnicki, Strużyna (red.) 2001, s. 70], tj.:

- 1) kompetentność (wiedza, umiejętności, potencjał psychofizyczny),
- 2) postawy (motywacja do działania i zaangażowanie),
- 3) zręczność intelektualna (wyznaczana przez przedsiębiorczość).

Kapitał ludzki można powiększać za pomocą tzw. *inwestycji w człowieka*, które szczegółowo klasyfikuje Domański [1993, s. 20] w sześciu obszarach. Dobrym przykładem takich inwestycji jest Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013. Jego nadrzędnym celem jest umożliwienie *pełnego wykorzystania potencjału zasobów ludzkich poprzez* [<http://www.pokl.wrotapodlasia.pl/>]:

- wzrost poziomu zatrudnienia i adaptacji przedsiębiorstw oraz ich pracowników,
- podniesienie poziomu wykształcenia,
- zmniejszenie obszarów wykluczenia społecznego,
- wsparcie dla budowy struktur administracyjnych państwa,
- zwiększenie spójności społecznej i terytorialnej.

2. Cel i zakres pracy oraz obszary badawcze

Celami pracy były analiza i ocena potencjału polskiego społeczeństwa we wskazanych poniżej obszarach badawczych. Analizie pionowej i poziomej poddano cechy charakteryzujące kapitał ludzki w województwach, poczynając od ich utworzenia w 1999 r. Analiza materiału statystycznego pozwoliła zebrać i wyselekcjonować istotne dane, które w większości zamieszczono w tabelach w postaci wskaźników. Województwa każdorazowo uszeregowano według najistotniejszej w danym obszarze cechy. Wskaźniki wykazujące najbardziej korzystne

wartości cechy w województwach (przeważnie trzech) wyróżniono na szaro, najmniej korzystne – na czarno. Całość uzupełniła analiza opisowa.

Dane statystyczne statystyki publicznej pozwalają badać kapitał ludzki w takich obszarach, jak:

- demografia,
- stan zdrowia,
- wykształcenie,
- udział w kulturze,
- wykorzystanie nowoczesnych technologii,
- aktywność ekonomiczna,
- przedsiębiorczość.

3. Charakterystyka cech demograficznych i stanu zdrowia ludności

Procesy demograficzne, jakie obserwuje się w Polsce od początku okresu transformacji systemowej, cechuje duża dynamika zmian i dotyczy to przede wszystkim: płodności kobiet, prokreacji, migracji oraz życia rodzinnego [Slany 2003, s. 34]. Mówi się nawet o zmianach właściwych dla tzw. *drugiego przejścia demograficznego*¹, w wyniku którego [Skibiński 2007, s. 73]:

- dzietność spada poniżej prostej zastępowalności pokoleń,
- opóźniane są decyzje o urodzeniu pierwszego dziecka,
- wzrasta liczba urodzeń pozamałżeńskich,
- spada umieralność,
- nasilają się procesy migracyjne.

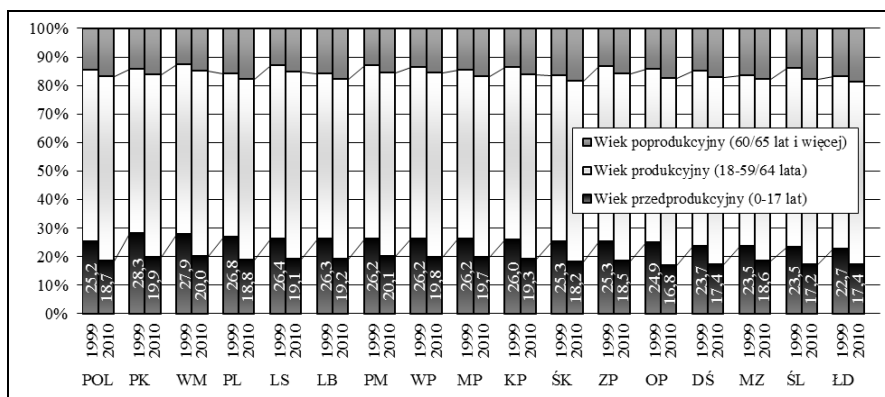
O tych zjawiskach piszą też inni autorzy. Garncarek [2008, s. 104–105] skupia się na rodzinie, raczej jej alternatywnych formach, wymieniając coraz popularniejsze: związki kohabitacyjne, rodziny nie planujące posiadania więcej niż jednego dziecka, samotne rodzicielstwo oraz małżeństwa, które rezygnują z posiadania potomstwa (tzw.

---

¹ Krytykowana teoria R. Lesthaeghego i D. van de Kaa z 1986 r., opisująca zmiany demograficzne zachodzące w drugiej połowie lat 60. w większości krajów Europy Zachodniej, mówiąca o zerwaniu ciągłości zmian w sferze małżeńskości i rozrodczości. Więcej w [Okólski 2004].

dual career family) skupiając się na budowaniu sukcesów w pracy zawodowej.

Dane statystyczne potwierdzają te obserwacje. Od połowy lat 80. ubiegłego wieku, tj. po ostatnim wyżu demograficznym, w Polsce malało tempo przyrostu naturalnego ludności, aż do osiągnięcia wartości ujemnych w latach 2002–2005. Od tego momentu obserwuje się nierównomiernie nasilający się dodatni przyrost naturalny. Przy czym nie jest on w stanie zapewnić prostej zastępowalności pokoleń. Liczba ludności w 2010 r. zmniejszyła się w Polsce o 0,2% w stosunku do 1999 r. (tab. 1). Pomimo że liczba urodzeń przewyższa w ostatnich latach liczbę zgonów (współczynnik przyrostu naturalnego w badanym okresie był dodatni), społeczeństwo się starzeje. Pokolenie ludzi starszych jest liczniejsze i sprzyja mu coraz niższa umieralność. Zmienia się struktura wiekowa Polaków (rys. 1). W 1999 r. ponad ¼ stanowiły osoby niepełnoletnie. W ciągu 11 lat ich udział zmalał o 6,5 p.p. Zwiększył się tym samym odsetek osób w wieku produkcyjnym i seniorów. Podobnie, acz z różnym nasileniem, kształtował się ten proces w każdym województwie. Proporcjonalnie do całej populacji najwięcej młodych osób ubyło w województwach podkarpackim i opolskim, choć w tym pierwszym ich udział był w 1999 r. największy.

Rys. 1. Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku w latach 1999 i 2010

Województwa uszeregowano malejąco według udziału osób w wieku 0–17 lat w liczbie ludności ogółem w 1999 roku: PK – podkarpackie, WM – warmińsko-mazurskie, PL – podlaskie, LS – lubuskie, LB – lubelskie, PM – pomorskie, WP – wielkopolskie, MP – małopolskie, KP – kujawsko-pomorskie, ŚK – świętokrzyskie, ZP – zachodniopomorskie, OP – opolskie, DŚ – dolnośląskie, MZ – mazowieckie, ŚL – śląskie, ŁD – łódzkie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Bank Danych...].

Duża grupa osób w wieku produkcyjnym stanowi obecnie spory potencjał kapitału ludzkiego dla rynku pracy. Największy poziom tego kapitału cechuje ludzi młodych, liczących 15–34 lata [Czapiński, Panek (red.) 2009, s. 20]. Sytuacja na rynku pracy była w 2010 r. korzystna dla pracodawców, bo mieli duży wybór pracowników, i dla pracowników, którzy nie musieli się dzielić swoim dochodem z tak liczną grupą osób w wieku nieprodukcyjnym jak w 1999 r. Potwierdza to wskaźnik obciążenia demograficznego (tab. 1), który poprawił się w badanym okresie z 66,1 do 55,2 – najbardziej w województwie podkarpackim (o 17,5 punktów), najmniej – w śląskim (o 6,1 punktu), ale tam był on w roku bazowym jednym z najniższych. Bardzo zmieniła się w analizowanym okresie rozpiętość tego wskaźnika. W 1999 r. skrajne wartości, jakie przybrał on w województwach podlaskim i śląskim wyniosły odpowiednio 74,2 i 59,6. Z kolei w 2010 r. – 58,3 w lubelskim i 52,1 w województwie opolskim.

Na kapitał ludzki w Polsce nadal duży wpływ mają migracje zagraniczne ludności. Z jednej strony oznaczają odpływ tego kapitału, z drugiej – mogą się wiązać z przenoszeniem na polski rynek pracy nowych umiejętności i doświadczeń zdobytych za granicą. Oczywiście dotyczy to tylko tej części emigrantów, którzy powracają.

Opisane w skali kraju zjawiska demograficzne różnią się regionalnie. W tabeli 1 zebrano najważniejsze wskaźniki, szeregując województwa według liczby mieszkańców. Jak się okazało, nie jest to klucz wyjaśniający jakiegokolwiek prawidłowości. Ludność w swoich decyzjach prokreacyjnych czy migracyjnych kieruje się wieloma przesłankami. Województwo mazowieckie przyciąga okręgiem stołecznym – prestiżowym centrum nauki, kultury i pracy w międzynarodowym środowisku. Jako jedyne w Polsce może poszczycić się bowiem najwyższym dodatnim saldem migracji ogółem i drugim, po województwie wielkopolskim, saldem migracji zagranicznych na 1000 mieszkańców.

Drugie pod względem liczby mieszkańców województwo śląskie wyludnia się. Świadczą o tym, jedno z najniższych, ujemne wskaźniki migracji i przyrostu naturalnego. Pogłębione studia nad migracją np. według kierunków wskazałyby zapewne tendencję do osiedlania się mieszkańców górniczego Śląska w bardziej ekologicznych i mniej zaludnionych regionach. Jednakże, jedno z najmniejszych w Polsce, wojewódz-

two opolskie sąsiadujące ze śląskim też boryka się z ujemnym przyrostem naturalnym i niespotykaną w skali kraju migracją zagraniczną. Kapitał ludzki tego regionu jest w większości lokowany w Niemczech.

Tabela 1. Zmiany demograficzne w województwach w latach 1999–2010

Województwa	Ludność w tys.		Wskaźnik obciążenia demograficznego ^a		Saldo migracji ^b		Przyrost naturalny
	2010	1999=100	2010	zmiana do 1999	ogółem	w tym zagranicznych	
					na 1000 osób		1999–2010
Polska	38200	99,8	55,2	-10,9	-4,7	-4,7	2,7
Mazowieckie	5243	102,5	57,2	-9,1	29,0	0,8	-1,8
Śląskie	4636	97,0	53,5	-6,1	-22,6	-15,7	-10,0
Wielkopolskie	3419	102,4	54,1	-11,7	6,2	1,7	19,1
Małopolskie	3310	102,9	57,0	-12,0	10,5	-0,6	19,2
Dolnośląskie	2878	98,7	52,4	-10,1	-5,6	-5,4	-9,3
Łódzkie	2534	96,1	56,8	-8,7	-7,7	-1,1	-36,7
Pomorskie	2240	103,4	55,3	-9,0	6,4	-5,8	31,4
Lubelskie	2152	97,4	58,3	-14,8	-24,5	-1,2	-5,6
Podkarpackie	2104	100,2	56,1	-17,5	-13,9	-2,8	20,4
Kujawsko-pomorskie	2070	100,0	54,8	-11,0	-9,8	-3,5	9,9
Zachodniopomorskie	1693	99,8	52,3	-10,1	-9,0	-2,1	8,8
Warmińsko-mazurskie	1427	100,2	53,4	-14,7	-25,1	-5,6	25,1
Świętokrzyskie	1266	97,2	57,3	-14,3	-23,1	-1,2	-15,0
Podlaskie	1188	98,0	57,3	-16,9	-18,0	-2,6	-3,1
Opolskie	1029	95,8	52,1	-11,7	-38,8	-33,2	-7,6
Lubuskie	1011	100,3	52,3	-12,3	-9,0	-3,4	13,8

^a ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym; ^b wewnętrznych międzywojewódzkich i zagranicznych, na pobyt stały; do przeliczeń przyjęto liczbę mieszkańców województw z końca 2004 r., tj. ze środka badanego okresu.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Bank Danych...].

Do opisu cech demograficznych przyjęto te, które bezpośrednio wiążą się z wielkością kapitału ludzkiego jako potencjalnego zasobu. Oprócz cech demograficznych opisuje go także stan zdrowia. Na początku lat

90. ubiegłego wieku zaobserwowano kryzys zdrowotny polskiego społeczeństwa [Frąckowiak 1994, s. 5]. Od 2003 r. sytuacja ulega jednak poprawie, przynajmniej w fazie deklaracji [Czapiński, Panek (red.) 2009, s. 26]. Syntetycznymi miernikami poziomu zdrowotności społeczeństwa są przede wszystkim [Frąckowiak 1994, s. 5]:

- liczba zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych,
- przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn w wieku 60 lat,
- zachorowania na 100 tys. ludności na: zatrucia pokarmowe, wirusowe zapalenie wątroby, nowotwory złośliwe, choroby układu krążenia.

Tabela 2. Stan zdrowia mieszkańców województw w 2009 i 2010 roku

Województwa	Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych		Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn w wieku 60 lat		Zgony według przyczyn na 100 tys. ludności			
					nowotwory złośliwe		choroby układu krążenia	
	2010	1999=100	2010	1999=100	2009	1999=100	2009	1999=100
Polska	5,0	56,0	18,3	112,3	252	118,1	466	98,3
Małopolskie	4,5	58,1	19,0	113,8	230	111,3	453	94,9
Podkarpackie	5,2	66,2	19,0	111,1	211	122,5	461	97,6
Mazowieckie	4,5	50,7	18,9	113,2	250	112,3	482	98,3
Podlaskie	4,5	61,2	18,7	108,1	237	113,0	452	112,4
Pomorskie	4,5	57,5	18,6	111,4	253	113,5	329	84,8
Świętokrzyskie	6,3	70,4	18,2	111,0	246	116,4	608	110,7
Wielkopolskie	4,4	52,4	18,1	112,4	247	111,6	400	86,8
Opolskie	5,2	63,9	18,1	109,0	241	122,4	459	97,9
Lubuskie	5,4	56,1	18,0	113,9	239	112,9	448	103,5
Dolnośląskie	6,1	55,2	18,0	113,9	268	119,6	523	110,4
Śląskie	5,7	54,1	18,0	112,5	272	127,4	469	95,9
Lubelskie	4,7	51,4	18,0	109,8	239	130,7	536	105,0
Warmińsko-mazurskie	4,8	85,0	17,8	109,9	245	130,8	384	110,2
Kujawsko-pomorskie	5,8	63,7	17,7	109,9	278	122,3	442	96,5
Zachodniopomorskie	5,3	53,0	17,5	110,1	253	120,3	428	105,0
Łódzkie	4,0	45,0	17,4	112,3	281	114,7	574	94,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Bank Danych...].

Najważniejsze z tych mierników zebrano w tab. 2, aby ocenić zmiany, jakie nastąpiły w poziomie zdrowia mieszkańców województw w ciągu 11 lat. Województwa uszeregowano według wskaźnika długości życia, gdyż pozwala on najlepiej odnieść się do pozosta-

łych badanych mierników. Wzięto pod uwagę nie zachorowania, lecz zgony według przyczyn. Przedmiotem porównań nie będzie tu wszakże skuteczność działania służby zdrowia, a stan kapitału ludzkiego w poszczególnych województwach. Spośród całej listy chorób wybrano te, które są bolączką dzisiejszych czasów. Tzw. choroby cywilizacyjne – nowotwory złośliwe i choroby układu krążenia w 1999 roku były przyczyną ponad 70% zgonów w Polsce [*Rocznik Demograficzny 2001*].

W województwach, gdzie średnia długość życia była najwyższa, dało się zauważyć mniejszą śmiertelność z powodu chorób cywilizacyjnych. Wydłużanie życia wiązało się z redukcją zgonów spowodowanych nowotworami, jak to było w województwach: małopolskim, pomorskim i wielkopolskim. Najsłabsze wskazania, świadczące o złej kondycji zdrowotnej mieszkańców, odnotowano w badanym okresie w województwie warmińsko-mazurskim (niski wskaźnik długości życia i niska jego dynamika wraz z najwyższym w kraju przyrostem zgonów spowodowanych nowotworami).

Monitoring stanu zdrowia ludności Polski wskazuje, że od połowy ubiegłego wieku wzrasta średnia długość trwania życia. Obecnie 60-letni mężczyzna może liczyć przeciętnie na 18 kolejnych lat życia. W stosunku do 1999 r. wskaźnik ten wzrósł o ponad 12%.

Znacznie zmniejszyła się w analizowanym okresie umieralność niemowląt (opisujący ją wskaźnik obniżył się w Polsce o 44%). Nieznacznie obniżył się też wskaźnik umieralności spowodowanej chorobami układu krążenia. Wskaźnik zgonów z przyczyny nowotworów pogorszył się – w województwach warmińsko-mazurskim, lubelskim i śląskim wzrósł o ponad $\frac{1}{5}$. Zaobserwowano również niekorzystne zmiany w zakresie zdrowia psychicznego Polaków [Litwiejko 2010, s. 58]. Od 1999 do 2010 r. liczba nowo zarejestrowanych zachorowań w poradniach zdrowia psychicznego wzrosła o 75% [*Mały Rocznik Statystyczny Polski 2001, Mały Rocznik Statystyczny Polski 2011*]. Z jednej strony świadczy to o rosnącej grupie osób potrzebujących specjalistycznej pomocy, z drugiej – o lepszym radzeniu sobie ze wstydem ujawnienia choroby uważanej za tabu.

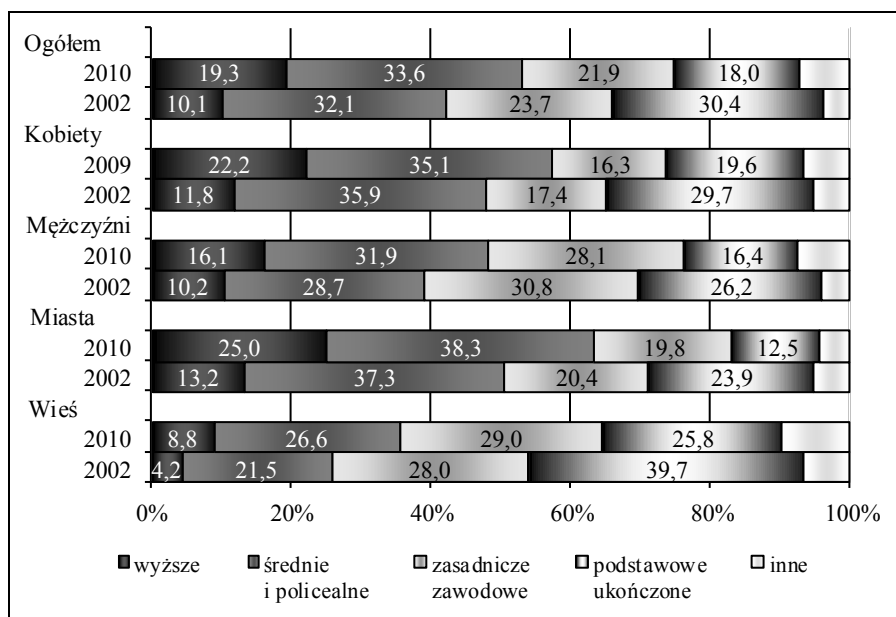
Wszystko to razem wskazuje na coraz wyższą świadomość zdrowotną polskiego społeczeństwa budującego swój kapitał ludzki.

4. Wykształcenie, udział w kulturze i wykorzystywanie nowoczesnych technologii

Kapitał ludzki jest często utożsamiany z wiedzą i wykształceniem. Zasoby wiedzy mogą dotyczyć całej gospodarki, podmiotu gospodarczego i pojedynczego człowieka. Kapitał wiedzy w tym najszerszym ujęciu to nagromadzona wiedza naukowa i poziom wiedzy społeczeństwa, określane za pomocą jego wykształcenia (kapitał wykształcenia) [Przybyszewski 2007, s. 29].

Szczegółowych i pełnych danych o wykształceniu ludności dostarczają spisy powszechne. Ostatni odbył się w 2011 r., poprzedni – w 2002 r. W okresie między spisami GUS opracowuje na poziomie kraju szacunki liczby wykształconych osób metodą bilansową. To pozwala zorientować się w zmianach poziomu wykształcenia ludności aż do następnego spisu powszechnego.

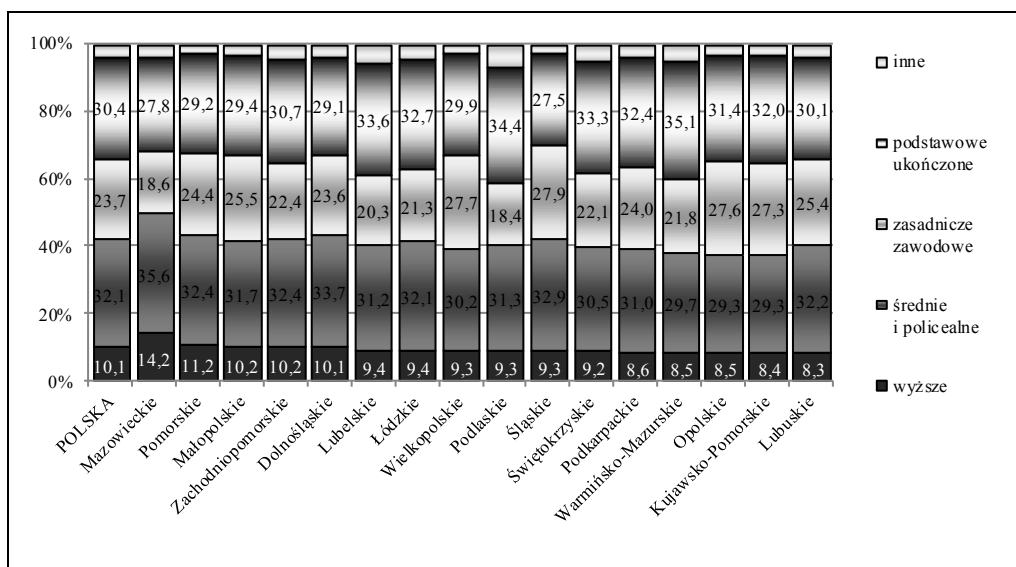

Rys. 2. Struktura ludności Polski w wieku 13 lat i więcej według poziomu wykształcenia, płci i miejsca zamieszkania

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Ludność. Stan...2002; Rocznik Demograficzny 2011...].

Dostępne dane wskazują na coraz lepsze wykształcenie ludności Polski (rys. 2). W ciągu ośmiu lat odsetek osób z wykształceniem wyższym wzrósł we wszystkich wskazanych kategoriach. Lepiej wykształcone są kobiety niż mężczyźni i ponad połowa ich populacji w 2010 r. legitymowała się wykształceniem co najmniej średnim. Większa dostępność infrastruktury edukacyjnej sprawia, że łatwiej zdobyć wykształcenie mieszkając w mieście. Stąd wśród ludności miejskiej jest blisko trzykrotnie więcej osób wykształconych niż na wsi.

Dostępne dane wojewódzkie na temat wykształcenia ich mieszkańców ograniczają się tylko do lat spisowych. W przypadku województw pozostaje zatem statyczna analiza porównawcza danych zebranych podczas spisów w latach 2002 i 2011. Dane przedstawione na rys. 3 uporządkowano województwami według udziału osób z wykształceniem wyższym w liczbie mieszkańców poszczególnych województw ogółem w 2002 r. (informacje z 2011 r. są jeszcze niedostępne).

Rys. 3. Struktura ludności województw w wieku 13 lat i więcej według poziomu wykształcenia w 2002 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Ludność. Stan...2002*].

Wykształcenie wyższe podczas spisu w 2002 r. deklarował co dziesiąty Polak². Najwięcej osób z takim wykształceniem mieszkało w województwie mazowieckim (14,2%), najmniej – w lubuskim (8,3%). W 9 województwach udział mieszkańców, którzy w momencie spisu mieli ukończoną szkołę średnią, przekraczał 40% populacji. Również 9 województw odznaczało się kapitałem ludzkim o potencjale wiedzy niższym niż średni poziom krajowy (ukończona tylko szkoła podstawowa), w tym szczególnie wyraźnie różnica ta widoczna była w województwach warmińsko-mazurskim i podlaskim.

Osoby wykształcone cechuje nie tylko wyższy poziom wiedzy i umiejętności, lecz także większa chęć dalszego uczenia się, doskonalenia i poznawania. Zapewne dlatego osoby z wyższym wykształceniem tworzą największą grupę czytelników odwiedzających biblioteki³.

Czytanie książek jest formą kultury dostępną każdemu, kto umie czytać. Czytanie rozwija, bo wymaga aktywności umysłowej. Wypożyczanie książek jest bezpłatne, dostęp do bibliotek publicznych – powszechny. Nie trzeba rezerwować miejsc ani kupować biletów. Skoro więc nie ma barier w dostępie do książki, wskaźnik *czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 osób* najlepiej ukaże potencjał kapitału ludzkiego mieszkańców województw i według niego zostały one uszeregowane w tab. 3.

Na jedną bibliotekę publiczną w Polsce przypadło w 2010 r. średnio 3906 osób, ale tylko 664 z niej korzystało (tj. 17%) [Bank Danych...]. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców w stosunku do 1999 r. ubyłoby 11,3% czytelników bibliotek. Tylko w dwóch województwach odnotowano odwrotną sytuację – w mazowieckim i małopolskim. To ostatnie mogło się pochwalić największą liczbą czytelników bibliotek, bo co piąty mieszkaniec tego województwa korzystał w 2010 r. z jej zasobów.

Chciałoby się powiedzieć, że tam, gdzie brakowało instytucji kultury, takich jak teatr czy kino, książka była dobrą alternatywą (jak w województwie lubelskim). Mieszkańcy województwa świętokrzyskiego

---

² Wstępne wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 skorygowały dane bilansowe i zgodnie z nimi udział ludności Polski z wykształceniem wyższym wyniósł 17,5% [*Wyniki wstępne...2011*].

³ Jak wynika z badania *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2009 r.*, odwiedzający biblioteki to w 23,2% osoby z wykształceniem wyższym, a 66,0% to kobiety [*Kultura w 2009 r.*].

nie potwierdzili tej obserwacji i w większości byli bierni wobec wszelkich przejawów życia kulturalnego regionu. Godlewski [2005] już w 2005 r. podkreślał, że uczestnictwo Polaków w kulturze coraz częściej sprowadza się do jej *konsumpcji* w domu. Rozwój technologii cyfrowych sprawił, że filmy, koncerty i przedstawienia odtwarzane na sprzęcie domowym mogą być oglądane i słuchane w bardzo dobrej jakości. Warto jednak zauważyć, że w większości województw rozwój nowoczesnych technologii nie odebrał widzów kinom, filharmoniom i teatrom, bo w analizowanym okresie tych widzów, z nielicznymi wyjątkami, przybyło.

Tabela 3. Uczestnictwo ludności w kulturze w 2010 roku

Województwa	Czytelnicy bibliotek publicznych		Widzowie i słuchacze w teatrach i instytucjach muzycznych		Widzowie w kinach	
	na 1000 osób					
	2010	1999=100	2010	1999=100	2010	1999=100
Polska	170	88,7	302	108,2	987	138,6
Małopolskie	203	104,0	309	134,4	1 121	139,1
Śląskie	190	89,9	306	124,6	1 177	159,1
Mazowieckie	182	111,5	543	106,1	1 551	147,6
Lubuskie	178	86,7	357	255,0	873	177,4
Lubelskie	177	86,3	109	47,8	514	95,7
Dolnośląskie	175	77,2	336	124,8	1 147	167,0
Podkarpackie	170	84,0	107	116,0	429	85,8
Zachodniopomorskie	163	77,0	234	84,5	928	145,0
Łódzkie	163	89,8	238	67,9	844	128,5
Wielkopolskie	161	86,4	248	119,0	955	116,0
Warmińsko-mazurskie	160	76,4	255	119,6	659	119,8
Opolskie	151	85,3	166	95,7	544	115,0
Kujawsko-pomorskie	147	82,6	320	99,2	852	153,8
Pomorskie	139	79,4	344	107,1	1 157	125,6
Świętokrzyskie	139	82,8	215	104,8	437	94,4
Podlaskie	134	81,9	313	122,5	689	125,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Bank Danych...].

Ponadto nowoczesne technologie, kojarzone najczęściej z Internetem, umożliwiają szerszy dostęp do informacji i komunikacji sieciowej. Zgodnie z przewidywaniami Gatesa – dzięki temu urozmaicają czas wolny i wzbogacają kulturę [Gates 1997]. Ocenia się, że nie było wcześniej technologii, która zrewolucjonizowałaby społeczeństwo w tak krótkim czasie [Szewczyk 1999, s. 191]. Zmiany objęły też kulturę, ale dotyczyły przede wszystkim gospodarki. Wiedza jako wynik informacji stała się najważniejszym czynnikiem rozwoju i zasobem, który zmniejszył zapotrzebowanie na surowce naturalne, pracę, czas, przestrzeń i kapitał [Przybyszewski 2007, s. 227]. Tylko że sprawne korzystanie z tej szeroko pojętej wiedzy wymaga z jednej strony infrastruktury informatycznej, a z drugiej potrzeby i umiejętności posługiwania się nią.

Internet pojawił się w Polsce we wrześniu 1991 r., wcześniej doszło do pierwszej wymiany poczty elektronicznej między Polską a Kopenhagą. Te operacje czytelnicy miesięcznika „PC World” uznali 10 lat później za najważniejsze wydarzenia w historii polskiego Internetu [Piasek 2001]. Pierwsze badania statystyczne nad rozwojem sieci, a ściślej społeczeństwa informacyjnego, rozpoczęto w OECD w 1997 r. Rok później opracowano definicję sektora ICT (*Information and Communication Technology*), w 2001 r. – stworzono model badania wykorzystania ICT w przedsiębiorstwach, a w 2002 r. – w gospodarstwach domowych. W 2003 r. przeprowadzono pierwsze pilotażowe badania wykorzystania technologii informacyjno-telekomunikacyjnych w Polsce. Rok później włączono je do *Programu badań statystycznych statystyki publicznej* [Tarnowska 2009, s. 174].

Z wymienionych względów porównanie zmian w wyposażeniu polskich gospodarstw domowych w infrastrukturę teleinformatyczną mogło odnosić się tylko do lat 2003–2010 i zostało przedstawione w tab. 4 w przekroju wojewódzkim. Wyjątek stanowi urządzenie do odbioru telewizji satelitarnej (lub kablowej). Województwa uszeregowano według wyposażenia gospodarstw domowych w komputer z dostępem do Internetu, gdyż najlepiej reprezentuje nowoczesne technologie. W 1999 r. komputer osobisty posiadało zaledwie 11,5% gospodarstw domowych w Polsce, jedenaście lat później ich udział wzrósł do 64,9%.

Sam komputer może służyć do doskonalenia umiejętności obsługi aplikacji, ale nie pozwala na poszukiwanie informacji i komunikowanie się. W tym celu konieczne jest podłączenie go do światowej sieci Internet. W Polsce 59,6% gospodarstw miało w 2010 r. takie podłączenie i zdecydowana większość z nich wyposażyła swoje domostwo w komputer z dostępem do Internetu po 2003 r. (wówczas tylko 12,8% miało Internet).

Tabela 4. Wyposażenie gospodarstw domowych w nowoczesne technologie w 2010 roku

Województwa	Komputer osobisty z dostępem do Internetu		Telefon komórkowy		Urządzenie do odbioru televizji satelitarnej (lub kablowej)	
	w % ogółu gospodarstw domowych					
	2010	przyrost do 2003	2010	przyrost do 2003	2010	przyrost do 1999
Polska	59,6	46,8	88,8	44,4	64,5	18,6
Mazowieckie	64,2	48,2	90,4	40,9	58,7	14,8
Pomorskie	64,2	46,2	93,5	40,4	77,0	18,1
Śląskie	64,1	51,5	90,5	47,5	66,8	15,2
Małopolskie	63,6	51,1	87,1	44,4	54,8	17,7
Lubuskie	60,5	50,8	89,0	44,5	78,1	15,4
Podkarpackie	59,5	47,2	85,1	53,0	61,9	23,3
Wielkopolskie	59,4	47,0	91,2	44,4	71,9	22,9
Dolnośląskie	59,3	45,4	87,3	44,1	62,5	15,2
Kujawsko-pomorskie	58,6	48,7	91,6	45,9	71,9	21,1
Zachodniopomorskie	57,4	45,3	89,4	42,7	65,5	11,5
Opolskie	57,3	48,5	86,0	43,5	75,2	18,4
Warmińsko-mazurskie	55,8	44,2	86,5	46,3	67,4	16,9
Podlaskie	52,6	37,3	81,3	38,7	50,7	15,8
Łódzkie	52,3	40,1	87,6	41,6	66,5	22,1
Świętokrzyskie	52,2	44,5	89,3	51,9	61,4	30,3
Lubelskie	50,6	39,9	85,5	44,1	56,8	32,7

Uwaga: „przyrost do 2003” oznacza zwiększenie udziału gospodarstw domowych wyposażonych w określony sprzęt w 2010 r. w porównaniu do 2003 r. wyrażone w punktach procentowych; „przyrost do 1999” – analogicznie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Bank Danych...].

Wśród województw rozpiętość wskaźnika wyposażenia w to medium sięgała prawie 14 p.p., przy czym najlepszy dostęp do Internetu mieli mieszkańcy województwa mazowieckiego i pomorskiego, najmniej korzystano z niego w lubelskim. Znamienne, że województwa o najbardziej ograniczonym dostępie do globalnej sieci cechowało też najniższe tempo wzrostu liczby przyłączeń.

Telefonia komórkowa to kolejna z nowoczesnych technologii, która zrewolucjonizowała społeczeństwo Polski. W 1999 r. liczyła niepełna 4 mln abonentów, by w ciągu 10 lat zwiększyć swój rynek ponad 11 razy. Obecnie na każdego Polaka przypada średnio więcej niż jeden telefon komórkowy, choć nie wszystkie gospodarstwa domowe nim dysponują (badanie budżetów gospodarstw domowych wykazało, że w 2010 r. – 88,8%). Do regionów, które najlepiej adaptowały nowoczesne technologie telekomunikacyjne, należało województwo pomorskie, a największy przyrost tych urządzeń odnotowano w Podkarpacem.

W 1999 r. 45,9% gospodarstw domowych korzystało z telewizji satelitarnej. Była technologią najbardziej popularną z omawianych tutaj i dlatego wcześniej znalazła swe miejsce w badaniach budżetów domowych. Jednak w ciągu 11 lat przyrost gospodarstw wyposażonych w to medium był stosunkowo niewielki. W dwóch województwach nie przekroczył nawet 15 p.p., choć nadal stanowi konkurencję dla Internetu. Jednak ma on znacznie więcej funkcjonalności niż odbierana w sposób bierny telewizja i rozwija się na polskim rynku w zawrotnym tempie.

Zaprezentowane wskaźniki obrazują potencjał kapitału ludzkiego polskiego społeczeństwa, które dysponując nowoczesnymi technologiami, niekoniecznie umie z nich w pełni korzystać. Warto wspomnieć, że w Polsce coraz bardziej popularny staje się Europejski Certyfikat Umiejętności Komputerowych (ECDL – *European Computer Driving Licence*) poświadczający znajomość nowoczesnych technologii informatycznych i umiejętność ich wykorzystywania. Idea ECDL narodziła się w Finlandii w 1992 r., a w 1997 rozpoczęto procesy certyfikacji w Polsce. Do lutego 2007 r. wydano 24 248 certyfikatów. W programie do chwili obecnej wzięło udział prawie 100 000 Polaków. Tyle wystawiono Europejskich Kart Umiejętności Komputerowych, czyli dokumentów umożliwiających zdawanie siedmiu egzaminów ECDL w ciągu trzech lat. W Unii Euro-

pejskiej do programu przystąpiło już około 1% ludności, w Polsce – 0,26% [<http://www.ecdl.com.pl>].

Program, nazywany komputerowym prawem jazdy, weryfikuje kapitał ludzki społeczeństwa informacyjnego i otwiera mu szeroką drogę na rynek pracy. Jednak jego przydatność do celów badawczych (analiz i porównań) jest ograniczona przez wąski zakres podmiotowy, jaki obejmuje, i ubogi zasób dostępnych danych.

5. Aktywność ekonomiczna i przedsiębiorczość mieszkańców województw

Przedsiębiorczość jest cechą przypisaną ludziom, którzy umieją oraz chcą dostrzec i tworzyć nowe szanse o charakterze ekonomicznym oraz wprowadzać w życie nowe pomysły i idee [Bratnicki, Gabryś 2004, s. 13]. Potencjał przedsiębiorczości nie jest wielkością stałą. Można go powiększać poprzez naukę, kształcenie, zdobywanie wiedzy, rozwój. Zatem przedsiębiorczości można się nauczyć [Jasiński 2004, s. 75]. Współczesne organizacje cenią pracowników zdolnych do przyswajania i aplikacji wiedzy, oczekują od nich umiejętności komunikacyjnych i elastyczności [Lasecki 2004, s. 143].

W gospodarce opartej na wiedzy kapitał ludzki jest najważniejszym zasobem organizacji, przyjmuje rolę animatora i kreatora konkurencyjności. Pełni ważną funkcję szczególnie w małych i średnich przedsiębiorstwach o ograniczonych aktywach materialnych, gdzie wiele zadań nakłada się i nie ma jasno określonych standardów postępowania. Wówczas inwencja i potencjał pracy ludzkiej stają się źródłem wartości odróżniającej daną organizację od konkurentów rynkowych. Wymaga to od pracowników zaangażowania i efektywności pracy przy jednoczesnym współdziałaniu w zespołach i pozytywnym nastawieniu na cel [Przybyszewski 2007, s. 135]. Bazą jest wiedza ogólna i specjalistyczna, znajomość nowoczesnych technologii i języków obcych.

Wskaźnikiem, który charakteryzuje kreatywność kapitału ludzkiego wykorzystującego jednocześnie najnowsze technologie, jest *udział przedsiębiorstw posiadających stronę internetową*. Według tego wskaźnika uszeregowano województwa w tab. 5. Najwyższy techno-

logiczny poziom kapitału ludzkiego reprezentowały województwa: mazowieckie i pomorskie.

Tabela 5. Aktywność ekonomiczna i przedsiębiorczość mieszkańców województw w 2010 roku

Województwa	Współczynnik aktywności zawodowej ludności w wieku produkcyjnym ^a		Stopa bezrobocia ^a		Przedsiębiorstwa posiadające własną stronę internetową	Spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. ludności	
	w %						
	2010	zmiana do 1999	2010	zmiana do 1999		2010	2010
Polska	71,9	-0,2	9,6	-4,3	65,5	17,9	169,3
Mazowieckie	75,5	0,9	7,4	-4,0	73,7	48,8	181,6
Pomorskie	71,5	1,5	9,3	-4,7	69,0	18,5	145,5
Śląskie	68,8	2,1	9,1	-3,7	67,7	12,1	168,0
Dolnośląskie	71,5	-0,9	11,3	-5,5	67,5	22,7	162,6
Małopolskie	71,8	-0,9	9,1	-2,6	66,8	11,3	181,6
Kujawsko-pomorskie	70,0	-1,0	10,6	-4,2	65,1	8,2	159,6
Opolskie	71,2	-0,5	9,7	-4,5	64,3	13,6	156,1
Podkarpackie	71,8	-0,9	11,6	-3,6	64,3	4,6	193,8
Wielkopolskie	72,8	0,2	8,8	-2,8	63,3	17,1	155,2
Łódzkie	74,5	0,2	9,2	-4,3	62,9	10,7	166,5
Podlaskie	72,8	-3,8	10,3	-2,3	60,8	4,4	172,1
Zachodniopomorskie	68,1	-4,7	12,3	-7,4	60,6	25,1	154,1
Lubelskie	72,4	-0,3	9,9	-2,5	56,6	5,0	177,4
Świętokrzyskie	73,6	0,3	12,0	-2,9	54,8	4,4	149,3
Warmińsko-mazurskie	68,1	-3,3	9,7	-12,3	52,8	6,6	143,8
Lubuskie	70,3	-0,2	10,5	-7,3	50,6	26,7	152,0

^a według Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności; wiek produkcyjny: 18–59/64 lata.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Bank Danych...].

Znajomość technologii informacyjnych nie musi iść w parze z przedsiębiorczością i nie idzie. Potwierdza to wskaźnik *podmioty go-*

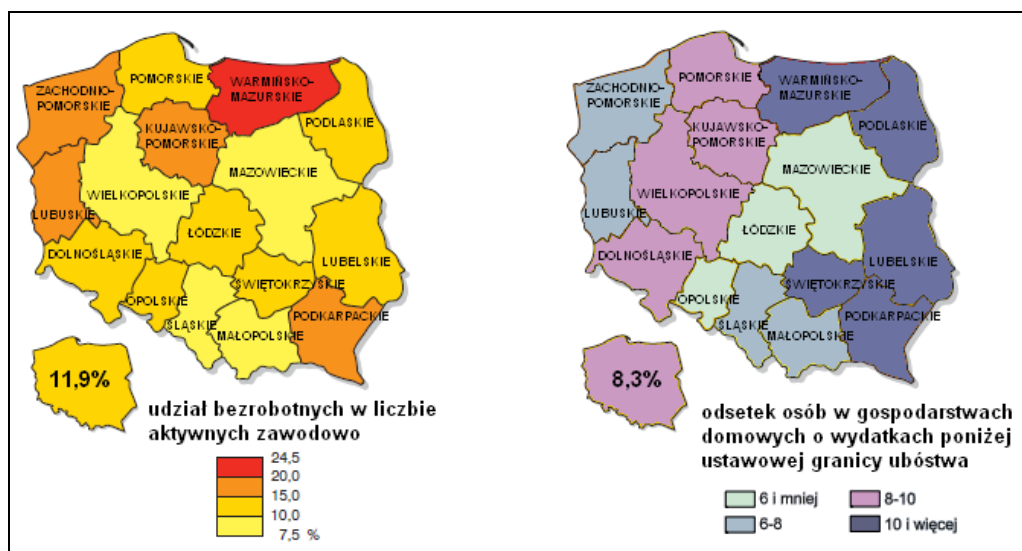
spodarcze na 10 tys. ludności. W 2010 r. był on najwyższy w województwie zachodniopomorskim (wyniósł 1302, w kraju ogółem – 1024) [Bank Danych...], którego nie wyróżniał na tle kraju wysoki udział podmiotów gospodarczych posiadających własne strony internetowe. Świadczy to z jednej strony o umiejętnościach „robienia biznesu” bez znajomości nowoczesnych technologii, z drugiej – o zafaniu cyfrowym polskich przedsiębiorców. Pozytywny wyjątek stanowiło, z oczywistych względów, województwo mazowieckie – centrum przedsiębiorczości wykorzystującej nowoczesne technologie informacyjne (1299 podmiotów gospodarczych na 10 tys. ludności).

Konkurencyjność kapitału ludzkiego na globalnym rynku wymusza znajomość języków obcych. Stąd do porównania potencjałów województw pod tym względem przyjęto wskaźnik *spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. ludności.* Informuje on ponadto o skali współpracy zagranicznej podmiotów na danym terenie. Wyraźnie ma znaczenie położenie – zachodnie województwa przygraniczne odnotowały wysokie nasycenie podmiotami z kapitałem zagranicznym. Zupełnie inaczej było na wschodzie. Tam spółki handlowe z obcym kapitałem występowały około 6 razy rzadziej niż na zachodzie kraju i około 10 razy rzadziej niż w województwie mazowieckim.

Istnieje pogląd, że zmiany w gospodarce regionu bardziej są uzależnione od rozwoju społecznego niż gospodarczego, bo zjawiska społeczne w większym stopniu wpływają na aktywność ludzi i nowe tendencje rozwojowe. Ważne są również warunki i klimat dla przedsiębiorczości występujące w danym regionie. Są w stanie wesprzeć postawy aktywne rodzące się w gospodarce rynkowej u części społeczeństwa. Jednak nowa rzeczywistość gospodarcza zaistniała w Polsce po roku 1990 rodzi też postawy pasywne, zagubienie i frustracje u części społeczeństwa nie mogącej się wciąż odnaleźć w nowej rzeczywistości. Nie są oni w stanie zaspokoić swoich najważniejszych potrzeb [Witek 2003, s. 87, 90].

Ustawowa granica ubóstwa w Polsce w latach 2007–2009 wynosiła 477 zł w gospodarstwach domowych 1-osobowych i 1404 zł w gospodarstwach 4-osobowych z dziećmi na utrzymaniu. Rysunek 4 (po prawej) pokazuje, jaka część mieszkańców poszczególnych województw utrzymywała się poniżej granicy ubóstwa. W województwach

wschodnich ponad 10% badanej populacji żyło w biedzie, a najmniej zagrożone ubóstwem były kolejno województwa: opolskie (5,0%), łódzkie (5,2%) i mazowieckie (5,7%) [*Ubóstwo w Polsce...* 2010].

Rys. 4. Stopa bezrobocia rejestrowanego i wskaźnik zagrożenia ubóstwem w 2009 r. w %

Źródło: [*Mały Rocznik Statystyczny Polski 2010; Ubóstwo w Polsce...* 2011].

Stopa bezrobocia rejestrowanego w niewielkim stopniu pokrywała się z zakresem terytorialnym wskaźnika ubóstwa. Był on bliższy stopie bezrobocia deklarowanego w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności. Oznacza to, że w Polsce średnio $\frac{1}{3}$ zarejestrowanych w urzędzie pracy osób w rzeczywistości wykonuje pracę zarobkową. Jaskrawym przykładem tego procederu jest województwo warmińsko-mazurskie, gdzie rozbieżność stopy bezrobocia rejestrowanego i deklarowanego wynosi aż 11,7 p.p. Przedsiębiorczość tych ludzi sprowadza się do unikania płacenia podatków i zapewniania sobie ubezpieczenia zdrowotnego. Może to oznaczać również brak sprzyjającego legalnej przedsiębiorczości klimatu i wiązać się z lękiem przed niepowodzeniem.

Niepowodzenie dla osób, które mają dodatkowe pieniądze na inwestowanie w rozwój własnej firmy, oznacza jedynie utratę tych środków. Dla żyjących na granicy ubóstwa ryzyko związane z upad-

kiem ich przedsięwzięcia może mieć niszczące skutki. Z badań wynika, że takie osoby wybierają raczej przystosowanie do ubóstwa niż podejmowanie ryzyka wyjścia z nędzy. Jednak pocieszające jest to, że dzięki reformom zapoczątkowanym ponad 20 lat temu wzrost liczebny warstwy ludzi utrzymujących się z własnej działalności gospodarczej jest bezprecedensowy w powojennej historii naszego kraju [Witek 2003, s. 92].

6. Wnioski

Prezentowana analiza potencjału kapitału ludzkiego w województwach oparta została wyłącznie na dostępnych miernikach ilościowych. Nie daje zatem pełnego obrazu badanego zjawiska, ale pozwala porównać zmiany i różnice w kapitale ludzkim w czasie i przestrzeni. Porównanie to skłania do kilku wniosków w najważniejszych obszarach:

- demografia:
  - zmiany demograficzne występujące w Polsce od 20 lat są zróżnicowane regionalnie i charakterystyczne dla tzw. *drugiego przejścia demograficznego*,
  - zmalało tempo przyrostu naturalnego (w latach 2002–2005 było ujemne), a w strukturze wiekowej Polaków udział osób niepełnoletnich zmniejszył się o 6,5%,
  - w latach 1999–2010 saldo migracji ogółem było dodatnie tylko w czterech województwach (zagranicznych w dwóch), w pozostałych województwach odnotowano odpływ ludności,
  - poprawiający się wskaźnik obciążenia demograficznego może świadczyć o dużym potencjale kapitału ludzkiego na rynku pracy obecnie, ale jego dalszy spadek nie musi świadczyć o poprawie sytuacji demograficznej w przyszłości;
- stan zdrowia:
  - w województwach, gdzie średnia długość życia była najwyższa, zauważono mniejszą śmiertelność z powodu chorób cywilizacyjnych (małopolskie, pomorskie, wielkopolskie),

- wskaźnik długości życia w Polsce wzrósł w badanym okresie (1999–2010) o ponad 12% (najbardziej w województwach małopolskim i podkarpackim),
  - we wszystkich województwach zmniejszyła się w ciągu dekad umieralność niemowląt (w Polsce ogółem na 1000 urodzeń żywych liczba zgonów niemowląt zmniejszyła się z 9 do 5),
  - wzrost liczby nowo zarejestrowanych zachorowań w poradniach zdrowia psychicznego o 75% świadczy z jednej strony o większej liczbie osób potrzebujących fachowej pomocy, z drugiej zaś – o większej świadomości społeczeństwa, które obecnie bardziej świadomie dba o zdrowie psychiczne;
- wykształcenie:
    - w latach 2002–2011 udział osób z wykształceniem wyższym w Polsce wzrósł ogółem o ponad 7%, w tym na wsi blisko o połowę, najwyższy był w 2002 r. w województwie mazowieckim,
    - osoby z wyższym wykształceniem wykazują większą chęć dalszego uczenia się i poznawania, tworzą największą grupę czytelników odwiedzających biblioteki (23,2%),
    - w województwie lubelskim, gdzie brakowało teatrów i kin, wzrosło czytelnictwo, mieszkańcy województwa świętokrzyskiego byli bierni wobec wszelkich przejawów życia kulturalnego,
    - najlepszy dostęp do nowoczesnych technologii mieli mieszkańcy województwa pomorskiego, najsłabiej wyposażone w multimedia były gospodarstwa domowe z województwa lubelskiego,
    - tylko 0,26% Polaków przystąpiło do programu *Europejski Certyfikat Umiejętności Komputerowych* (ECDL); w Unii Europejskiej – 1% ludności.

Literatura

Bank Danych Lokalnych, <http://www.stat.gov.pl/bdl>.
Bartnicki M., Strużyna J. (red.), *Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny*, AE, Katowice 2001.

- Bratnicki M., Gabryś B., *Orientacje czasowe przedsiębiorczego rozwoju*, [w:] J. Strużyńska (red.), *Przedsiębiorczość organizacyjna. Orientacje czasowe, opcje realne, wyjątkowi ludzie*, WNIA Gnome, Katowice 2004.
- Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2009.
- Domański S.R., *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- Frąckowiak L., *Koszt reform ustrojowych*, „Aura” 1994, nr 12, Kraków.
- Garncarek E., *Dobrowolna bezdzietność jako nowa jakość życia w świetle wypowiedzi autorów postów internetowych*, [w:] A. Gawor, A. Głębocka (red.), *Jakość życia współczesnego człowieka. Wybrane problemy*, Impuls, Kraków 2008.
- Gates B., *Droga ku przyszłości*, Studio EMKA, Warszawa 1997.
- Giza-Poleszczuk A., Marody M., Rychard A., *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, IFiS PAN, Warszawa 2000.
- Godlewski K., *Kultura udomowiona*, „Gazeta Wyborcza”, 8 kwietnia 2005.
- Jasiński Z., *Kształtowanie środowiska dla zachowań przedsiębiorczych*, [w:] M. Juchnowicz (red.), *Kapitał ludzki a kształtowanie przedsiębiorczości*, Poltext, Warszawa 2004.
- Kotowska I. E. (red.), *Rynek pracy i wykluczenie społeczne w kontekście percepcji Polaków – Diagnoza Społeczna 2009*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2009.
- Kultura w 2009 r.*, GUS, Warszawa 2010.
- Lasecki M., *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych na przykładzie powiatu żyrardowskiego*, [w:] M. Juchnowicz (red.), *Kapitał ludzki a kształtowanie przedsiębiorczości*, Poltext, Warszawa 2004.
- Litwiejko A., *Podstawy zdrowia publicznego w aspekcie prawno-społecznym*, Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2010.
- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna*, NSP 2002, GUS, Warszawa.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski 2001*, GUS, Warszawa 2001.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski 2011*, GUS, Warszawa 2011.
- Okólski M., *Demografia. Podstawowe pojęcia, procesy i teorie w encyklopedycznym zarysie*, Scholar, Warszawa 2004.
- Pakulska T., *Kapitał ludzki w Polsce w warunkach gospodarki informacyjnej*, [w:] J. Brdulak (red.), *Rozwój elementów infrastruktury życia społeczno-gospodarczego*, SGH, Warszawa 2005.
- Piasek A., *10 lat Internetu w Polsce: wyniki ankiety*, „PC World”, 14 września 2001, <http://www.pcworld.pl/news/32014/10.lat.Internetu.w.Polsce.wyniki.ankiety.html> (5.02.2011).
- Przybyszewski R., *Kapitał ludzki w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy*, Difin, Warszawa 2007.
- Rocznik Demograficzny 2001*, GUS, Warszawa.
- Skibiński A., *Przemiany społeczno-demograficzne w świetle drugiego przejścia demograficznego na obszarze województwa śląskiego w latach 1999–2004*, [w:] A. Rączaszek (red.), *Uwarunkowania demograficzne rozwoju społeczno-gospodarczego na przykładzie województwa śląskiego i opolskiego*, AE, Katowice 2007.

- Slany K., *Dylematy i kontrowersje wokół małżeństwa i rodziny we współczesnym świecie*, [w:] J. Balicki i in. (red.), *Wybrane problemy współczesnej demografii*, Zakład Demografii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003.
- Szewczyk A., *Badanie stopnia wykorzystania sieci Internet przez wybrane grupy społeczne*, [w:] A. Szewczyk (red.), *Świadomość informatyczna społeczeństwa*, Wydawnictwo Instytutu Informatyki w Zarządzaniu, Szczecin 1999.
- Tarnowska A., *Wyposażenie gospodarstw domowych w infrastrukturę teleinformatyczną miernikiem zróżnicowanego poziomu rozwoju społeczeństwa informacyjnego w województwach*, [w:] C. Hales (red.), *Spoleczeństwo informacyjne. Wizje, struktury i determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Max – Druk Drukarnia Medyczna, Rzeszów 2009.
- Ubóstwo w Polsce. Zasięg ubóstwa w Polsce w 2009 r. na podstawie wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, US w Łodzi 2010, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_wz_ubostwo_w_polsce-broszura.pdf, (7.02.2011).
- Witek J., *Przedsiębiorczość a jakość życia w regionie*, [w:] J. Karwowski (red.), *Jakość życia w regionie*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2003.
- Wyniki wstępne Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011*, notatka informacyjna GUS, 22.12.2011, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_lu_wyniki_wstepne_NSP_2011.pdf.

Źródła internetowe

- <http://www.ecdl.com.pl> (5.02.2011).
- <http://www.efs.gov.pl> (14.11.2011).
- <http://www.pokl.wrotapodlasia.pl/> (27.01.2011).
- <http://wyborcza.pl/1,75475,2645272.html> (3.02.2011).

REGIONAL DIVERSIFICATION OF THE HUMAN CAPITAL IN POLAND IN THE YEARS 1999–2010

Summary: Human capital is in Poland a relatively new notion, and although it is now widely used, it also raises controversy. It is described mainly by qualitative elements, therefore its resource and potential are difficult to fully describe in space and time. This article is an attempt of such a description. There is an analysis of changes in measurable human capital characteristics made on the basis of available statistical data and comparison of newly created provinces.

Key words: human capital, demography, health condition, education, participation in culture, economic activity.